

Katarzyna STANIENDA
Politechnika Śląska, Gliwice

IDENTYFIKACJA FAZ WĘGLANOWYCH W UTWORACH WARSTW KARCHOWICKICH I DIPLOPOROWYCH (WAPIEŃ MUSZLOWY) ŚLĄSKA OPOLSKIEGO

Streszczenie. W artykule przedstawiono możliwości identyfikacji faz węglanowych występujących w wapieniach triasowych Śląska Opolskiego. Wśród tych faz oznaczono kalcyt, Mg-kalcyt oraz dolomit. Wśród tych faz zdecydowanie przeważa kalcyt, pozostałe minerały węglanowe występują w mniejszej ilości. Ponadto zidentyfikowano również domieszki kwarcu i minerałów ilastych.

IDENTIFICATION OF THE CARBONATE PHASES IN THE KARCHOWICE AND DIPLOPORA BEDS (MUSCHELKALK SEDIMENTS) FROM THE LOWER SILESIA

Summary. The possibilities of the identification of mineral phases in the Triassic limestone from Lower Silesia were presented in this article. Three phases were found there: calcite, Mg-calcite and dolomite. Calcite dominates in the limestone, the other phases are present in smaller amount. Moreover a little addition of quartz and clay minerals were also identified.

1. Wprowadzenie

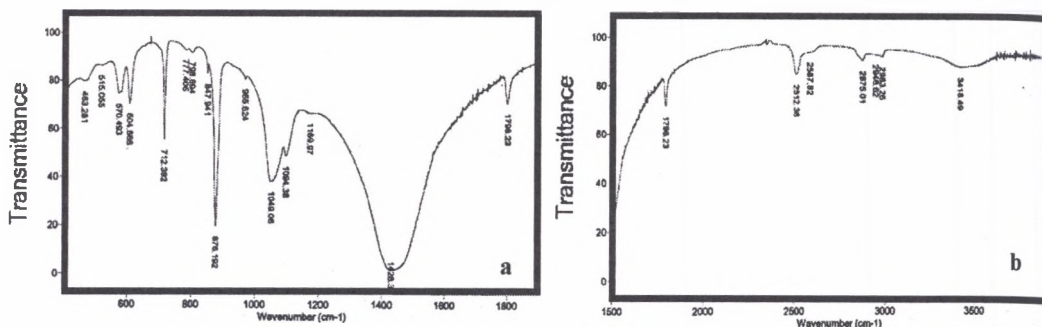
Pozyskiwane w rejonie Śląska Opolskiego wapienie triasowe wykorzystywane są w wielu dziedzinach przemysłu. Najszerzej w tym rejonie eksploatowane są utwory triasu środkowego (wapienia muszlowego – warstwy gogolińskie, górażdzańskie, terebratulowe, karchowickie i diploporowe). Wapienie te pozyskuje się, między innymi, ze złóż w Tarnowie Opolskim, Strzelcach Opolskich i Górażdżach. Jednym z największych złóż wapieni na Śląsku Opolskim jest Tarnów Opolski. W profilu eksploatowanych tu utworów wyróżniono następujące odmiany wapieni: wapienie terebratulowe (warstwy terebratulowe), wapienie

krynowide dolne, wapień skalisty, wapień laminowany dolny, wapień krynowide górne, wapień laminowany górny, wapień gruzłowate i cukrowate, wapień plamiste dolne, wapień biohermowe, wapień rude, wapień beżowe (warstwy karchowickie), wapień plamiste górne (warstwy karchowickie i diploporowe), wapień szarżółte, dolomit glonowy (warstwy diploporowe) (Simiczyjew P. et al., 1996). Z wymienionych powyżej odmian, z kamieniołomu w Tarnowie Opolskim, pobrano próbki do badań, z których 10 wytypowano do analizy Fourierskiej w podczerwini.

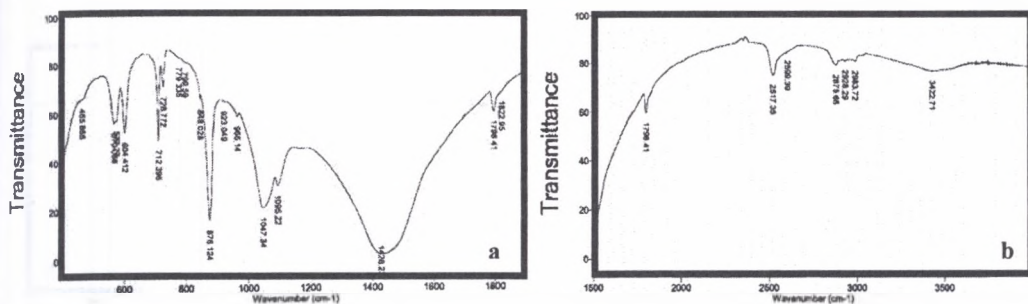
Badania przeprowadzono w Instytucie Nauk Geologicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Przy wyborze próbek do badań decydujące były następujące elementy: wytypowano próbki pochodzące z różnych odmian wapieni występujących w badanym profilu warstw karchowickich i diploporowych (wapień skalisty – pr. 1, wapień krynowide dolny – pr. 7 i 30, wapień laminowany dolny – pr. 77, wapień krynowide górny – pr. 15, 22 i 65, wapień plamisty dolny – pr. 66 i wapień rude – pr. 41 i 62), większość próbek pochodziła z odmian dolomitycznych, wytypowano próbki o różnych zawartościach CaO i MgO oznaczonych wcześniej, podczas analizy chemicznej frakcji rozpuszczonej w HCl. Analizie poddano wykonane z próbek pastylki, które przygotowano, mieszając 0,8 mg wysuszonej próbki z 300 mg spektralnie czystego KBr, sprasowane w próżni.

2. Wyniki Badań

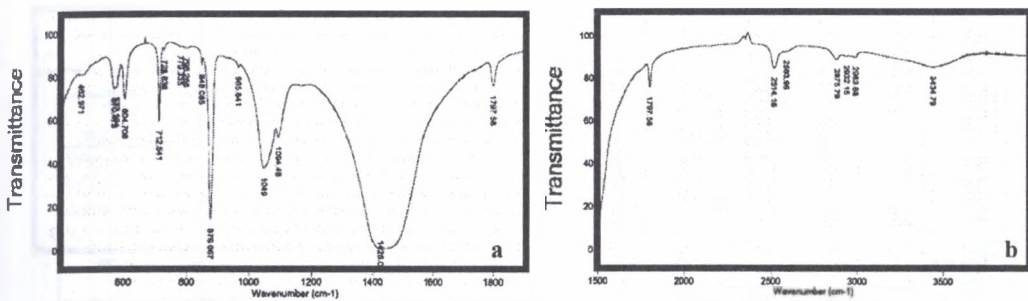
Opierając się na uzyskanych w wyniku analizy fourierskiej w podczerwini widm absorpcyjnych (rys. 1 do 10) dokonano identyfikacji minerałów wchodzących w skład badanych wapieni, w szczególności faz węglanowych (tabela 1).

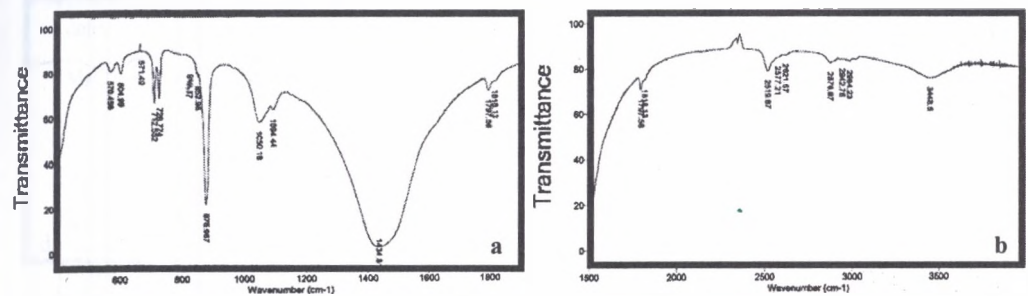
Rys. 1. Widmo absorpcyjne w podczerwini próbki 1 w zakresie 400–1900 cm^{-1} (a) i 1500–4000 cm^{-1} (b)
Fig. 1. FTIR pattern of the sample 1 in the spectral range 400–1900 cm^{-1} (a) and 1500–4000 cm^{-1} (b)

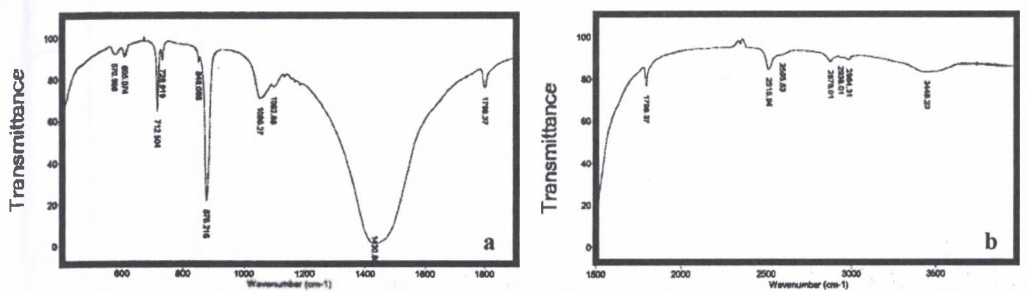
Rys. 2. Widmo absorpcyjne w podczerwieni próbki 7 w zakresie 400–1900 cm⁻¹ (a) i 1500–4000 cm⁻¹ (b)
 Fig. 2. FTIR pattern of the sample 7 in the spectral range 400–1900 cm⁻¹ (a) and 1500–4000 cm⁻¹ (b)

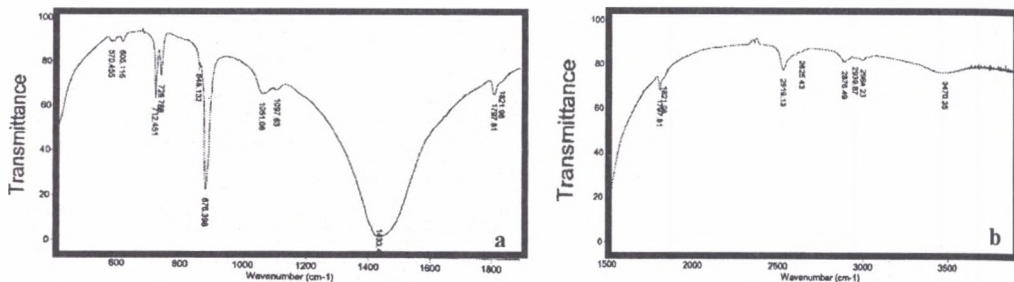
Rys. 3. Widmo absorpcyjne w podczerwieni próbki 15 w zakresie 400–1900 cm⁻¹ (a) i 1500–4000 cm⁻¹ (b)
 Fig. 3. FTIR pattern of the sample 15 in the spectral range 400–1900 cm⁻¹ (a) and 1500–4000 cm⁻¹ (b)

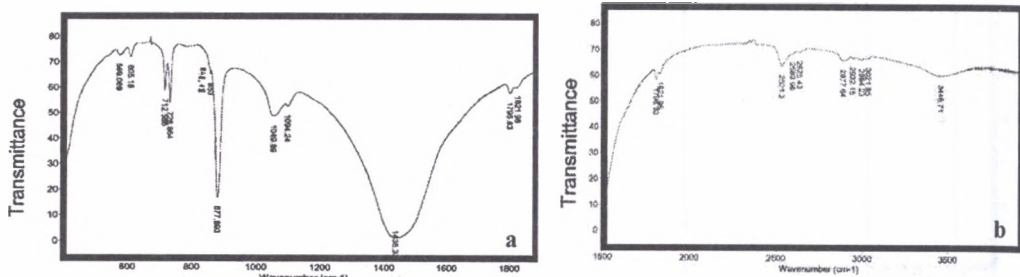
Rys. 4. Widmo absorpcyjne w podczerwieni próbki 22 w zakresie 400–1900 cm⁻¹ (a) i 1500–4000 cm⁻¹ (b)
 Fig. 4. FTIR pattern of the sample 22 in the spectral range 400–1900 cm⁻¹ (a) and 1500–4000 cm⁻¹ (b)

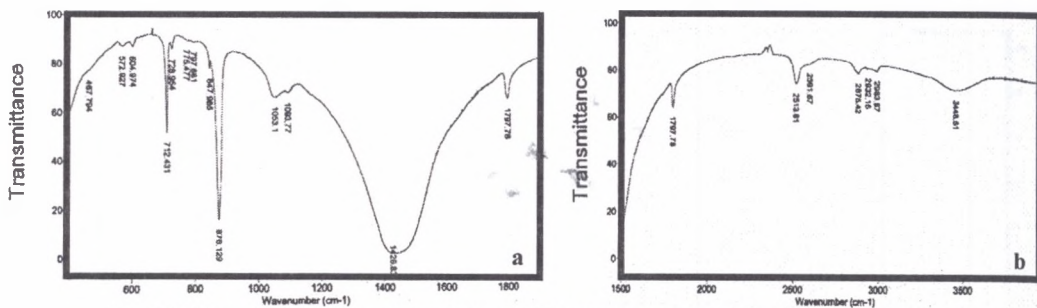
Rys. 5. Widmo absorpcyjne w podczerwieni próbki 30 w zakresie 400–1900 cm⁻¹ (a) i 1500–4000 cm⁻¹ (b)
 Fig. 5. FTIR pattern of the sample 30 in the spectral range 400–1900 cm⁻¹ (a) and 1500–4000 cm⁻¹ (b)

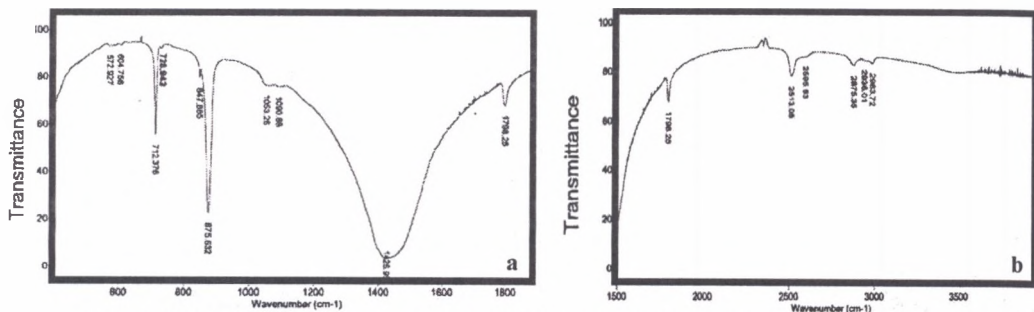
Rys. 6. Widmo absorcyjne w podczerwieni próbki 41 w zakresie 400–1900 cm^{-1} (a) i 1500–4000 cm^{-1} (b)
 Fig. 6. FTIR pattern of the sample 41 in the spectral range 400–1900 cm^{-1} (a) and 1500–4000 cm^{-1} (b)

Rys. 7. Widmo absorcyjne w podczerwieni próbki 62 w zakresie 400–1900 cm^{-1} (a) i 1500–4000 cm^{-1} (b)
 Fig. 7. FTIR pattern of the sample 62 in the spectral range 400–1900 cm^{-1} (a) and 1500–4000 cm^{-1} (b)

Rys. 8. Widmo absorcyjne w podczerwieni próbki 65 w zakresie 400–1900 cm^{-1} (a) i 1500–4000 cm^{-1} (b)
 Fig. 8. FTIR pattern of the sample 65 in the spectral range 400–1900 cm^{-1} (a) and 1500–4000 cm^{-1} (b)

Rys. 9. Widmo absorcyjne w podczerwieni próbki 66 w zakresie 400–1900 cm^{-1} (a) i 1500–4000 cm^{-1} (b)
 Fig. 9. FTIR pattern of the sample 66 in the spectral range 400–1900 cm^{-1} (a) and 1500–4000 cm^{-1} (b)

cd. tabeli 1

Wapień krynowidowy górný (pr.15 - 5,71 % MgO)	V ₄ = 712,54 V ₃ = 1426,08 V ₂ = 848,05 V ₂ = 876,06 V ₁ +V ₄ = 1797,58 V ₁ +V ₃ = 2514,16 Inne pasma - 2583,96; 2875,79; 2932,15; 2983,68; 3434,79	-	V ₄ = 728,83	462,97 779,33 798,26 1094,48	570,47 577,19 604,70 965,64 1049
Wapień krynowidowy górný (pr. 22 - 11,34 % MgO)	V ₄ = 712,55 V ₂ = 848,37 V ₂ = 876,96 V ₁ +V ₄ = 1797,56 Inne pasma - 2519,87; 2577,21; 2876,87; 2984,23; 3448,5	V ₃ = 1428,23 V ₁ +V ₃ = 2519,87 Inne pasma - 2621,57; 2942,76	V ₄ = 728,77 V ₂ = 852,98 V ₂ = 880 V ₁ +V ₄ = 1818,13	1094,44	570,45 604,99
Wapień krynowidowy górný (pr. 65 - 8,98 % MgO)	V ₄ = 712,43 V ₃ = 1426,83 V ₂ = 847,98 V ₂ = 876,12 V ₁ +V ₄ = 1797,78 V ₁ +V ₃ = 2513,81 Inne pasma - 2591,67; 2875,42; 2932,16; 2983,67; 3448,51	-	V ₄ = 728,95	467,79 775,47 797,66 1093,77	572,92 604,97 1053,1
Wapień plamisty dolny (pr. 66 - 4,5 % MgO)	V ₄ = 712,37 V ₃ = 1425,99 V ₂ = 847,88 V ₂ = 875,63 V ₁ +V ₄ = 1798,25 V ₁ +V ₃ = 2513,05 Inne pasma - 2595,53; 2875,35; 2936,01; 2983,72	-	V ₄ = 728,94	1090,88	572,92 604,75 1053,26
Wapień rudy (pr. 41 - 8,93 % MgO)	V ₄ = 712,45 V ₂ = 848,13 V ₂ = 876,39 V ₁ +V ₄ = 1797,81 Inne pasma - 2876,49; 2984,23	V ₃ = 1433,49 V ₁ +V ₃ = 2519,87 Inne pasma - 2625,43; 2939,87, 3470,35	V ₄ = 728,78 V ₁ +V ₄ = 1821,98	1097,63	570,45 605,11 1051,06
Wapień rudy (pr.62 - 13,95 % MgO)	V ₄ = 712,58 V ₂ = 848,18 V ₂ = 877,89 V ₁ +V ₄ = 1796,83 Inne pasma - 2583,96; 2877,64; 2932,15; 2984,23; 3446,71	V ₃ = 1435,33 V ₁ +V ₃ = 2521,2 Inne pasma - 2625,43; 3021,85	V ₄ = 728,86 V ₂ = 853 V ₁ +V ₄ = 1821,98	1094,24	569,06 605,18 1049,89

3. Dyskusja wyników

W większości próbek, w których zawartość MgO przekracza 7 % (7 – wapień krynoidowy dolny, 22 i 65 – wapienie krynoidowe górne, 41 i 62 – wapienie rude) oprócz kalcytu, który dominuje w tych skałach, wykazano również obecność dolomitu. Wskazuje na to występowanie pasm $V_4=728$ i V_1+V_4 od 1818 do 1822. Wyjątek stanowi wapień skalisty (pr. 1). Pomimo dużej zawartości MgO w tym wapieniu (powyżej 7 %), w widmie tej próbki nie stwierdzono obecności pasm IR charakterystycznych dla dolomitu. W związku z tym, obecny w tej próbce magnez musi występować jako podstawienie w kryształach kalcytu magnezowego. Może na to również wskazywać przesunięcie pasma V_3 do wartości 1428,34. „Czysty” kalcyt charakteryzuje się zwykle pasmem V_3 o niższych wartościach od 1400 do 1426. Podstawienia magnezu w kryształach kalcytu magnezowego, powodują przesunięcie pasma V_3 w kierunku wartości wyższych. Wraz ze wzrostem zawartości magnezu w kryształach Mg-kalcytu następuje przesunięcie pasma V_3 w kierunku coraz wyższych wartości, nawet do 1439 (Newman R., 1979; Ahn D.J. et al., 1996; Böttcher M.E. et al., 1997; Pokrovsky O.S. et al., 2000).

Przesunięcie pasma V_3 zaobserwowano również w innych próbkach o zawartości MgO przekraczającej 7 % (7 – wapień krynoidowy dolny, 22 – wapień krynoidowy górny, 41 i 62 – wapienie rude). W próbkach tych pasmo V_3 przyjmuje wartości od 1428 (pr. 7) do 1435 (pr. 62). Zmienne wartości pasma V_3 w omawianych próbkach wskazują na zróżnicowaną zawartość magnezu w kryształach Mg-kalcytu.

O obecności jonów magnezu, tworzących podstawienia w kryształach kalcytu magnezowego, może również świadczyć przesunięcie pasma V_1+V_3 w kierunku wartości 2517 (pr. 7), 2519 (pr. 41) do 2521 (pr. 62) a więc wyższych od typowych dla „czystego” kalcytu.

Obecność dolomitu natomiast stwierdzono również w próbkach o niższej zawartości MgO, poniżej 6 % (wapień krynoidowy dolny – pr.30, wapień krynoidowy górny – pr.15, wapień plamisty dolny – pr. 66). Są to pojedyncze pasma $V_4=728$. Na szczególną uwagę zasługuje próbka 30 – wapień krynoidowy dolny. Pomimo niskiej zawartości w niej MgO=2,56 %, opierając się na wartościach pasma $V_4=728$, zidentyfikowano w widmie tej próbki dolomit. Zaobserwowano w nim również przesunięcie pasma V_3 do wartości 1430, co wskazuje na obecność Mg-kalcytu w tej próbce.

W widmach badanych próbek zaobserwowano też inne pasma węglanów, w przewadze typowe dla kalcytu, w mniejszej ilości dla Mg-kalcytu, charakterystyczne dla pasm podczerwieni od 2500 do 3500 (2583–2625, 2846–2983, 3434–3470) (Ramseyer K. et al.,

1997). Przesunięcie tych pasm w kierunku wyższych wartości może również świadczyć o obecności w badanych próbkach kalcytu magnezowego.

Inne pasma, występujące w analizowanych widmach wapieni triasowych, wskazują na obecność domieszek kwarcu (460–465, 515, 777–798, 1090–1095) oraz minerałów ilastych, głównie kaolinitu i illitu (570–572, 577, 604–605, 923, 965, 1050, 1169) (Newman R., 1979).

4. Wnioski

Na podstawie uzyskanych wyników badań próbek wapieni triasowych warstw karchowickich i diploporowych sformułowano następujące wnioski:

1. Analizowane wapienie zbudowane są z trzech faz węglanowych: kalcytu, kalcytu magnezowego i dolomitu.
2. Wśród tych faz dominuje „czysty” kalcyt, określany również jako nisko magnezowy, zawierający poniżej 3 % MgO. Pozostałe dwie fazy – Mg-kalcyt i dolomit, występują w mniejszych ilościach.
3. Kalcyt nisko magnezowy, w widmach uzyskanych w wyniku badań w podczerwieni metodą Fouriera, oznaczono, między innymi, opierając się na pasmach V_2 , V_4 , V_3 , V_1+V_3 i V_1+V_4 . W widmach oznaczono też pasma kalcytu nisko magnezowego o wyższych wartościach.
4. Mg-kalcyt zidentyfikowano opierając się na pasmach V_1+V_3 (od 2517 do 2521) i V_3 (od 1428 do 1435), których wartości są podwyższone w stosunku do typowych dla „czystego” (nisko magnezowego) kalcytu. Pasma V_3 ma jednak mniejsze znaczenie, ze względu na znaczną jego szerokość w badanych próbkach i związaną z tym mniejszą precyzją wyznaczenia jego maksimum.
5. Dolomit został zidentyfikowany głównie na podstawie pasma V_4 , w niektórych próbkach dodatkowo pasm V_2 oraz V_1+V_4 .

LITERATURA

1. Ahn D. J., Berman A., Charych D.: Probing the dynamics of template-directed calcite crystallization with in situ FTIR. *J. Phys. Chem.*, 100, pp.12455-12461, 1996.

2. Böttcher M.E., Gehlken P.L., Steele F.D.: Characterization of inorganic and biogenic magnesian calcites by Fourier Transform infrared spectroscopy. *Solid State Ionics*, 1001-103, pp. 1379-1385, 1997.
3. Newman R.: Some application of infrared spectroscopy in the examination of painting materials. *JAIC* Vol. 19, Number 1, Article 6, pp. 42-46, 1979.
4. Pokrovsky O. S., Mielczarski J. A., Barrea O., Schott J.: Surface spaciation models of calcite and dolomite aqueous solution interfaces and their spectroscopic evaluation. *Langmuir* 16, pp.2677-2688, 2000.
5. Ramseyer K., Miano T. M., D'Orazio V., Wildberger A., Wagner T., Geister J.: Nature and origin of organic matter in carbonates from speleothems, marine cements and coral skeletons. *Org. Geochem.*, Vol. 26, No. 5/6, pp. 361-378, 1997.
6. Simiczyjew P., Szykiewicz A., Sowiński L.: Szczegółowe rozpoznanie budowy geologicznej i kopaliny- źródłem racjonalnego wykorzystania złoża na przykładzie kamieniołomu wapieni w Tarnowie Opolskim. *Górnictwo Odkrywkowe* XXXVIII, 3, 1996.

Recenzent: Dr hab. inż. Marian Wagner, prof. nzw. AGH